

Христина ЩЕРБИНА

**ЧАРІВНІ МОЖЛИВОСТІ
«ТРОЇСТИХ МУЗИК»
ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З НЕЧИСТОЮ
СИЛОЮ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ЕКСПЕДИЦІЇ
БОГОРОДЧАНСЬКОГО р-ну
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ обл.
2008 р.)**

Стаття присвячена центральній фігурі музичного життя українців — «троїстим музикам». Основна увага звернута на народні уявлення про магічність музикантів, уособлення їхнього образу з чарівниками, а щоб краще уявити картину магічних дій музик — ми залуцаємо польові етнографічні матеріали.

Ключові слова: «троїсті музики», народні уявлення, музика, обряд.

© Х. ЩЕРБИНА, 2011

Народна українська традиція музикантам приписує чарівні можливості, описані у народних повір'ях і оповідях. Зв'язок з музикою, яка в уявленнях українців наділяється магічними чарами, має диявольське походження, надає музикантові статус людини, яка має постійний контакт із потойбічним світом. Народні світоглядні уявлення сягають своїм корінням в глибини тисячоліть, в далекі дохристиянські часи. Всестороннє вивчення цих давніх уявлень і якомога повніша реконструкція є актуальною проблемою української етнологічної науки. Було зроблено спробу висвітлити маловідому сторінку традиційної духовної культури українців із залученням власне польових етнографічних джерел.

Об'єктом нашого дослідження є, власне, «троїсті музики». А предмет визначається чарівними можливостями цих музикантів і їх зв'язком з нечистою силою. Нашою метою було простежити релікти давніх магічно-чарівних особливостей «троїстих музик», а точніше — як вони проявлялися через повір'я, забобони, пов'язані з виникненням і зв'язком музикантів з нечистою силою, віру в чарівне походження, вміння грати на музичному інструменті, надприродні можливості музик тощо. Основним джерелом пропонованої статті є польові етнографічні матеріали, зібрані у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл., які правомірно використовувати для дослідження цього питання. Що стосується спеціальних досліджень цього питання, то вони, на жаль, поки що відсутні. Можна виділити лише поодинокі праці Гната Хоткевича, присвячену українським народним музичним інструментам, де принагідно подаються матеріали, які стосуються нашої теми, та статтю дослідниці Ірини Федун [1].

Набагато краще описав духовний аспект народної інструментальної музики та його виконавців Ігор Мадієвський у монографії «Ігри й співголосся». Автор на основі польових експедиційних матеріалів дав порівняльну характеристику музичних інструментів різних районів України, описав і дав чітке визначення народному ансамблеві українців — «троїста музика». Також вчений-етномузиколог вміло простежив християнські та етнографічні мотиви в інструментальній музичній культурі народів Карпат, що принагідно стосується нашого дослідження [2].

Музикант, поряд з іншими «непростими» — з ковалем, пастухом, мельником, майстром-будівельником, належить до числа осіб, яким приписуються чарівні можливості [3]. Музикант — це митець, який

своєю грою причаровував і веселив народ. Зазначимо, щоб бути вмілим музикою, потрібні не тільки магичні здібності, але й мати до того задатки. Адже не кожна людина, за народними віруваннями, може набратися цих навичок: «Дар треба мати! Тоді самоучки були, хто тоді вчився» [4]. Музиканти на весіллі — це невеликий оркестр в складі двох музик (скрипка й бубон), трьох (скрипка, бубон і кларнет), чотирьох (скрипка, кларнет, труба і бубон), а згодом і більше. В давнину обходились тільки однією музикою — цимбалістом або бандуристом. Весільний оркестр переважно виконував танцювальну музику — козачок, гопак, польку, мазурку й інші [5].

Майже повсюдно на території України вживається термін «троїсті музики» — означає три музиканти. Їх основна функція — виконання традиційних інструментальних народних творів як супровід до танців і ходи під час різних епізодів весільного обряду. Однак характерною рисою всіх традиційних складів цього типу ансамблів є участь в них скрипки — головного інструмента, що визначає трісту музику як тип за інструментарієм. Роль своєрідного диригента, керівника ансамблю у всіх випадках залишається за скрипалем.

На згаданій території ми зафіксували «троїсті музики», які відігравали важливу роль в традиційно-побутовій культурі населення Богородчанського р-ну. До «троїстих музик» входила: скрипка, цимбали і бубон. Найважливішим і головним музикантом цієї трійки, як зазначають інформатори, що виконував магично-обрядову дію, вважався скрипаль. Наведемо для ілюстрації таку оповідь інформатора: «Мій брат був музикантом-скрипалем і казав, що як під хатов на весіллі грає «Надобридень», і як файно сі грає, ні вірветься нічого, то тоді то молоді файно живуть, а коли струн вірветься чи попуститься, то ті молоді добре не живуть. То в одній хаті грав і струна сі вірвала, засилив струну, друга си вірвала, і молоді такої по весілю си розійшлися» [6].

Цей непоодинокий факт, зафіксований нами, засвідчує, що по грі скрипаля на весіллі люди визначали долю молодих. Часто вміння до чарів приписувалась скрипалям, між якими відбувалось суперництво в магичних силах. От як про це розповідає інформатор: «Ще колись мені казали таке, що були такі музиканти Паливода і Гоголь і з них насміхалися інші музики, що вони не вміють грати на весіллі. Настала черга грати тих інших музикантів, і тільки вони загра-

ли, як на скрипці і цимбалах одна за одною почали рватися струни. Музиканти не мали на чому грати і просили Паливоду і Гоголя дограти весілля. То так одні музики могли робити на зло іншим» [7].

Магічна роль і сила інструментальної музики на весіллі оцінювалася повсюдно. Якщо музиканти погано грали, якщо від їх музики не йшли добрі, сильні, благодатні проміні, — сім'я, як правило, не складалася.

За свідченнями інформаторів, музиканти могли заподіяти шкоду молодцям. Ось, наприклад, розповідь одного з інформаторів: «Я знаю таке, що грали музиканти на весіллі і домовились за одну ціну, весілля закінчилось, а їм не хочуть платити... а вони виїхали за село, там де перехрестя починається, і заграли похоронного марша. Недовго жили молоді в парі, бо молодий через недовгий час помер» [8].

«Троїсті музики», як зазначають бойки, мали постійний контакт з нечистою силою, а їх музика мала магичну силу і могла впливати на оточуючих. Ось, наприклад, розказували таке: «Як почав грати на скрипці і поставив її на стіл струнами вниз, то скрипка сама грала, а він пішов танцювати. Або в свій кожух жінку загортав і давав їй в руки скрипку, і скрипка сама грала» [9].

Уявлення про магичні здібності музикантів особливо чітко прослідковуються в карпато-українській традиції, де вважалось, що деякі мелодії музикант підслуховує у лісного демона *чугайстера* чи в чорта, але не може відтворити із них ні одну ноту... [10]. Часто вміння до чарів приписувалось скрипалям, між якими проходило суперництво в магичних силах. Суперництво двох музикантів — відомий сюжет польських оповідок: «Один музикант «псує» інструмент іншого, в результаті чого у нього несподівано тріскають струни, «кобилка» (частина скрипки), перетворюючись у живого коня... Однак потерпілий музикант виявляється сильнішим і карає кривдника: перетворюючи його в коня, за допомогою магії приводить в несправність його скрипку...» [11].

Музика притягує до себе нечисту силу. У різних легендах і повір'ях розповідається, що чорти під виглядом звичайного чоловіка зустрічають «троїстих музик», які повертаються із весілля, просячи пограти їм на скрипці за хорошу плату. Музикантам здається, що вони знаходяться в красивому будинку чи палаці, а під їхню музику танцюють люди. Вони грають декілька днів підряд, але їм здається, що пройшло лише декілька го-

дин. Випадково перехрестившись чи згадавши ім'я Боже, музикант розуміє, що сидить не в палаці, а в лісі на пеньку, де навкруг нього танцюють чорти.

Наведемо для ілюстрації дві такі демонологічні оповідки. «В нашому селі таке казали, що коли музики вертались з весілля, то на них находив такий блуд чи то нечистий який. Ввів тих музик за село та й казав грати, заплатив їм та й вони во грали й думали, що то свадьба яка. А коли опомнились, то стояли в болоті чи во в очеретині, а в руках в них замість грошей був угіль» [12].

Ось наступна така бувальщина: «В нас тут в Долині такий музикант жив, котрий грав на весіллях. І там другі музики були недалечко. І вони шось сі посварили. І він йому зробив, що він онімів. Він прийшов додому німий з весілля». А жінка си напудила, пішла до сусіди — до свого брата, каже: «Слухай, Іван прийшов з весіле німий, шукає ножє. Я сі бою, бо може... (а він любив випити) шоб не зарізав». Каже, пішов я до него — він шукає ножє (а вона то поховала). Та й думаю: «Агій! Та шо? Вже, чей, дурний?! Та розумний чоловік, та дам тобі ножє — ріжсі!» Каже, же як взєв ніж, пішов надвір, шось там ворожив, зарубав в поріг, тогди заговорив. А йому зробили, були такі, що могли таке зробити. Такі були музиканти...» [13].

Згадана цитата є прикладом того, як музиканти, за народними уявленнями, могли заподіяти шкоду людям завдяки своїм надприродним здібностям.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що музиканти:

1. Мали безпосередній зв'язок із нечистою силою.
2. Завдяки цьому зв'язку могли впливати на людей, на природний хід подій, змінювати його.
3. Володіли магичними властивостями, що надавало їм статус посередника між людиною і потойбічним світом.

Відповідно в традиційно-побутовій культурі українців музиканта (принаймі найвправніших серед них) вважали «непростим» — чарівником.

1. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г. Хоткевич. — Харків, 1930 ; Федун І. Вербальна поведінка музикантів традиційних інструментальних ансамблів Західного Полісся / І. Федун // Етнокультурна спадщина Полісся. — Рівне, 2004. — Вип. 5. — С. 109—124.
2. Мацієвський І. Ігри й співголосся / Мацієвський І. — Тернопіль, 2002.

3. Левкиевская Е.Е. Музыкант / Левкиевская Е.Е. // Славянская мифология : энциклопедический словарь / изд. 2-е. — М., 2004. — С. 327.
4. Архів Львівського національного університету ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 258-Е. — Арк. 9.
5. Скалецький Р. Весілля в с. Михайлівка Бершадського р-ну на Вінниччині / Р. Скалецький // Весілля : у двох книгах. — К., 1970. — Кн. 1. — С. 327.
6. Архів Львівського національного університету ім. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 258-Е. — Арк. 11.
7. Там само. — Спр. 258-Е. — Арк. 11.
8. Там само. — Спр. 258-Е. — Арк. 7.
9. Там само. — Спр. 258-Е. — Арк. 11.
10. Левкиевская Е.Е. Музыкант. — С. 328.
11. Там же.
12. Архів Львівського національного університету ім. Франка. — Спр. 258-Е. — Арк. 18.
13. Там само. — Спр. 258-Е. — Арк. 13.

Khrystyna Shcherbyna

«TROYISTI MUZYKY» — TREBLE MUSICIANS, THEIR MAGICAL ABILITIES AND TIES WITH UNCLEAN SPIRIT (ACCORDING TO DATA OF EXPEDITION IN BOHORODCHANY REGION, IVANO-FRANKIVSK LAND, 2008)

The article is devoted to figures of «Troyisti Muzyky», the trio groups being central points of Ukrainians' traditional folk musical life. Main attention here is to be paid to folklore notions as for musicians' magical abilities and to correlation of their images with those of sorcerers. Aiming to better presentation of musicians' magical acts we draw to the article some field ethnographical materials.

Keywords: «Troyisti Muzyky», folklore notions, musis, rite.

Кристина Шербина

ВОЛШЕБНЫЕ СВОЙСТВА «ТРОИСТЫХ МУЗЫК» И ИХ СВЯЗЬ С НЕЧИСТОЙ СИЛОЙ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЭКСПЕДИЦИИ В БОГОРОДЧАНСКИЙ Р-Н ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛ. 2008 Г.)

Статья посвящена главным фигурам музыкальной жизни украинцев — «троистым музыкам». Основное внимание обращено на народные представления о магической силе музыкантов, на связь образов исполнителей с обликом чародеев. Чтобы лучше представить картину магических действий музыкантов изложение иллюстрируется полевыми этнографическими материалами.

Ключевые слова: «троистые музыки», народные представления, музыка, обряд.